

Евгений Кандиларов

ИЗТОЧНА АЗИЯ И БЪЛГАРИЯ

東アジアとブルガリア

동아시아와 불가리아

东亚与保加利亚

СЪДЪРЖАНИЕ

Източна Азия и България в глобализацията се свят на ХХ в.	7
---	---

I. ИСТОРИЧЕСКО РАЗВИТИЕ НА ИЗТОЧНА АЗИЯ / 15

Паназиатизмът в японската външнополитическа стратегия от епохата Мейджи до края на втората световна война	17
Руско-Японската война 1904–1905 г. и България.....	36
Япония и мирът след Първата световна война	49
Международният военен трибунал за Далечния изток.	62
Съдбата на императорската институция и новият образ на японският император след втората световна война	69
„Нация, основаваща се на науката и технологиите“, или как Япония се превърна в световна икономическа сила	84
Културната дипломация, Японската фондация и отношенията ѝ с България.....	111
Превръща ли се Япония в „Страна на залязващото слънце“?.....	121
Интеграционните процеси в Източна азия в края на ХХ и началото на ХХI в.	132

II. БЪЛГАРИЯ И ИЗТОЧНА АЗИЯ – ВРЪЗКИ, ОТНОШЕНИЯ И ВЗАИМНИ ВЛИЯНИЯ / 145

България и Китайската народна република в годините на Студената война	147
--	-----

Конфликтът между СССР и Китай и ролята на България в него	148
Културната революция в КНР и отношението на България.....	162
Тодор Живков: между „перестройката“ на Горбачов и реформите на Дън Сяопин	176
България и Корея	234
България и Корейската народнодемократична република (КНДР) в годините на студената война.....	234
Политически и икономически отношения между България и Република Корея след края на Студената война	280
България и Япония	307
Япония и моделът на българския преход	307

ИЗТОЧНА АЗИЯ И БЪЛГАРИЯ В ГЛОБАЛИЗИРАЩИЯ СЕ СВЯТ НА XX В.

Какво е Източна Азия? В представите на обикновения българин това е доста аморфно и твърде неясно понятие. Какво точно разграничава Източна, Южна и Югоизточна Азия – понятия, също добре дефинирани в световната геополитическа и икономическа литература. Каква е връзката на Източна Азия с България и може ли въобще да се говори за наличието на каквато и да било връзка? Какъв е интересът на България към страните от Източна Азия и обратно, имат ли тези държави интерес към една малка, балканска страна, получила своята национална независимост едва в последната четвърт на XIX в., следваща път на догонваща модернизация, бедна на ресурси, чийто политически живот се характеризира с чести кризи и нестабилност. Как и с какво регионът на Източна Азия става значим за световната политика и по какъв начин влиза в ползрението на България? Какво е мястото на Източноазиатския регион в общата българска външна политика в различните етапи от своето развитие през XX и началото на XXI в.? На тези и на много други въпроси се опитва да даде частичен и съвсем не изчерпателен отговор настоящото изследване, което е посветено на някои по-важни аспекти от историческото и съвременното развитие на Източна Азия, и на отношенията между България и страните от тази част на Азиатския континент.

Източна Азия е обособен регион от Азиатския континент, който може да бъде дефиниран както от географска, така и от политическа и културна гледна точка. От географска и геополитическа гледна точка той обхваща 12 000 000 кв.км или ок. 28% от територията на континента Азия. Населението на този регион наброява повече от 1,5 млрд. души и представлява ок.

38% от населението на Азия. Това е един от най-населените региони на света.

В исторически план много от обществата в Източна Азия са част от Китайската цивилизационна сфера на културно влияние. Повечето от езиците и писменостите в региона също произлизат от китайския език и писменост. доминиращите религии в Източна Азия включват будизъм, конфуцианство, даоизъм, шинто, шаманизъм и в ограничена степен християнство.

Обикновено към Източна Азия се причисляват следните страни: Япония, Китайската народна република (КНР), Корейска народнодемократична република (КНДР), Република Корея (РК), Република Китай (Тайван). Понякога към Източна Азия се причисляват още Монголия (по-често разглеждана като част от Централна Азия), Виетнам (обикновено считан за част от Югоизточна Азия, както и Далечният Изток на Русия (принципно разглеждан като част от Северна Азия).

Безспорно, страните от Източна Азия са част от едно цивилизационно огнище. Никакви съвременни политически конфликти или идеологически противоречия не могат да заличат този общ цивилизационен корен. Въпреки че, безспорно, тези страни имат своите понякога значими различия, научното, систематично и задълбочено разглеждане на всяка една от тези държави от Източна Азия в лингвистичен, културологичен, социално-икономически, политически и прочее план, е невъзможно извън този общ цивилизационен контекст.

Това само по себе си обяснява и подхода в изследването, а именно стремежът да се проследи и анализира отношението и политиката на България към страните от Източна Азия като цяло, като се очертаят общите и специфичните черти на взаимоотношенията с всяка от държавите в региона – КНР, КНДР, РК и Япония.

Първата част от книгата е посветена на различни аспекти от историята и от съвременното състояние на източноазиатския регион. Това обаче е направено през призмата на развитието и доминацията на една от държавите в региона – Япония. Причината се корени не просто в тесните изследователски интереси и профил на автора като японист, но най-вече във факта, че през целия ХХ в. Япония безспорно е водещата държава в Източна Азия. Още в края на ХІХ в. тя категорично успява да заеме мястото на Китай в съществуващата от столетия „ки-

тайско-центрична“ система на международните отношения в региона. Япония методично и целенасочено постига целта си първоначално да се превърне в регионален лидер, след което да стане равнопоставен партньор на Великите сили в глобален мащаб. Това не само се случва и оставя изключително дълбока и трайна следа в историята на Източна Азия и в историческата памет на отделните държави от региона, но също така има силно въздействие върху съвременното развитие на отношенията между държавите в тази част на света.

Възходът на Япония, първоначално в регионален, а впоследствие и в глобален план, вероятно е причината именно тя, измежду всички останали източноазиатски държави, да е първата, силно привлякла вниманието на България и оставила трайно впечатление в колективното съзнание на българското общество. Още в годините на Възраждането в издания на българския периодичен печат се появяват отделни преводни сведения за Страната на изгряващото слънце – предимно за религията и обичаите, а също фрагменти от фолклора и историята. Емблематични остават думите на Алеко Константинов за Япония и японците, в знаменателния му пътепис „До Чикаго и назад“ създаден през 1893 г. и публикуван като самостоятелно издание през 1894 г.:

Пусти японци, страшно напреднали! Ненаправно те се считат възточни англичани. Жива, деятелна, интелигентна нация! Като че са се надумали сега, на всемирното изложение в Чикаго, да зачудят света със своя напредък. И наистина го зачудиха! Няма ни един отдел в изложението, в който те да нямат свой павилион. Навсякъде, наред с първокласните европейски държави, ще видиш импозантни къшккове с надпис „Japan“.¹

¹ В продължението на абзаца Алеко Константинов е още по-възторжен от изделията, които Япония предлага на изложението: „Те [японците] не са изложили като свое ракия от Станимака, есенция за коняк от Бордо, бутилки от Прага и етикети от Виена; ами всичко, което пълни техните грамадни павилиони, е произведение на тяхната индустрия. Складове от техния фарфор ще срещнеш във всичките големи американски градове и в столиците на Западна Европа. Сума металически изделия, копринени платове, златошити матери, сламени изделия, дрогерии, оризи, чайове пълнят множеството пръснати из Америка и Европа японски магазини. Не, не се шегуват японците, те здраво крачат напред.“ (Константинов, А. „До Чикаго и назад“. С., 1894 г.)

Япония влиза в творчеството дори на патриарха на българската литература – Иван Вазов. Популярност придобива хумористичното му произведение „Японски силуети“, публикувано през 1904 г. През 1907 г. пък българската общественост може да се запознае с първият пътепис, публикуван за Япония. Това е книгата на Антон Бузуков „Пътъом през Япония“. Подтекстът на „пътните бележки“, както авторът сам определя произведението си, е с непринудения си и привидно накъсан разказ да покаже как зад екзотичната фасада на уж причудливата японска действителност от началото на ХХ в. ще израсне икономически и политически мощна държава.

Следващите повечи от Страната на изгряващото слънце, вече като художествена литература, са романите на Токутоми Кенджиро „Нами-ко“ (Печатница „Дневникъ“, 1906 г.) и на Такидзава Бакин, „Окома“, преведен в съкратен вариант през 1908 г. Българските текстове са поднесени несръчно, но и в този си вид достатъчно увлекателно въвеждат читателите в света на японската митология и философия, на семейните взаимоотношения, любов, коварство, бит, поминък и човешки слабости. През 40-те години на ХХ в. в България, в поредицата на „Корали“, се печатат звънките хайку, появяват се и книги с военно, икономическо и прецизирано историческо съдържание. Люба Кутинчева ще сподели посещението си в „Япония. Лични впечатления, наблюдения и проучвания“ – 1942, а година по-рано, през 1941 г., Светослав Минков поднася на българския читател „История на японската литература“.

Япония е и първата азиатска държава, с която България установява дипломатически отношения. Това се случва в навечерието на Втората световна война, в хода на която двете държави се обвързват и като участници в т.нар. Тристранен пакт. Свидетелство за близостта и активността на двустранните отношения е подписването през 1943 г. на Спогодба за културно сътрудничество и обмен. Отново в същия период в България се създава и българо-японско дружество за приятелство със свои клонове във вътрешността на страната. Част от пропагандата в тези години е внушаването на духовна близост между България и Япония, което дава основание да се говори за българите като за „японците на Балканите“, най-вече заради високия боен дух на българската армия и заради демонстри-

раните военни победи по време на войните, които България води през първата половина на XX в.

Подобни връзки, контакти и взаимоотношения до края на Втората световна война България няма с нито една от останалите държави в региона на Източна Азия. Това, разбира се, е напълно разбираемо, тъй като в междувоенния период Китай е раздиран от граждански сблъсъци и освен това става обект на Японската експанзионистична политика. За Корея не може и да става дума, доколкото от 1910 г. тази държава изгубва напълно своята независимост и става част от Японската империя. Отделни публикации за Китай в България, които срещаме преди Втората световна война, по-скоро се занимават с военно-политическите сблъсъци между Япония и Китай, отколкото с културата и държавно-политическото устройство на страната.

Ето защо в първата част на това изследване авторът си поставя за цел да погледне към региона на Източна Азия и неговото историческо развитие и съвременно състояние през призмата на случващото се с Япония като регионален, а впоследствие, и глобален лидер. На анализ се подлагат ключови външнополитически концепции и ходове, знаменателни събития, оставили трайна следа в съзнанието и отношението както на източноазиатските общества, така и на тези в Европа и в частност, в България. Изключително важно за развитието на региона на Източна Азия е концепцията за паназиатизма, нейната употреба от страна на Япония и нейният провал, който води до задълбочаване на противоречията и разделенията в Източна Азия. Друга ключова тема е съчетаването на традиционните ценности, култура, начин на мислене с модернизацията и технологичното развитие по европейски образец. Нещо, пред което са изправени всички източноазиатски народи в стремежа си да се модернизират, следвайки Запада във всяко отношение. Трети изключително важен момент е начинът, по който Япония се трансформира след края на Втората световна война, като същевременно съхранява своите духовни устои и стремеж към ново възраждане и завръщане като регионален и световен лидер. Дори и след разгрома, който страната претърпява в края на Втората световна война, Япония успява да се възроди и да навакса пропуснатото, като се превръща в световен технологичен лидер и икономически гигант. Това се случва благодарение на спецификите на японската икономи-

ческа система и технологично и иновационно развитие, дало възможност за изграждането на истински функционираща национална иновационна система. Този модел, дал повод да се говори за „японското чудо“ през 60-те години, в известен смисъл става пример за подражание и на останалите държави от региона. Японският модел, проектиран, приложен и доказан в самата Япония, впоследствие е приложен с незначителни изменения и също така убедително потвърден в Южна Корея и Тайван и при особените географско-икономически и политически условия на Хонконг и Сингапур, а също и в третата вълна новоиндустриализиращи се източноазиатски държави – Тайланд, Индонезия и Малайзия. Макар и със силно изразен китайски почерк, следи от японския модел могат да се видят и в осъществявания процес в съвременен Китай.

В новите геополитически реалности на постепенно глобализиращия се свят един от инструментите, които правят възможно променяне на представите за страната и трайно и дългосрочно въздействие, е т.нар. културна дипломация, която също е подложена на анализ.

Какво обаче се случва през последните две десетилетия, свързани с две големи финансово-икономически кризи, засегнали пряко страните от Източна Азия? Защо японците наричат този период „времето на загубените две десетилетия“? Не е ли време Япония да отстъпи лидерската си позиция в регионален план на другата изключително динамично развиваща се държава през последните 15 години? В известен смисъл това вече се е случило. Ала какво пречи и тежи на държавите от региона на Източна Азия да реализират своя път на регионално обединяване, било то в икономическата област, по примера на интеграционните процеси в Европа? Има ли исторически реминисценции, които възпрепятстват това да се случи и как те могат да бъдат преодоленни? От отговорите на тези въпроси зависи бъдещето на региона на Източна Азия и неговото място в голямата геополитическа и геоикономическа борба между големите сили, които имат трайни интереси в този регион, като Русия и САЩ, а в по-малка степен и ЕС.

Втората част на изследването е посветена конкретно на отношенията между България и отделните страни от региона на Източна Азия. Тук акцентът по-скоро пада върху Китайската народна република (КНР), Корейската народнодемокра-

тична република (КНДР) и Република Корея. Взаимоотношенията с тези държави се поставят и анализират в съответния исторически контекст, като стремежът на автора е да разкрие какви са основните мотиви на различните страни да общуват, какви са ползите, какви са проблемите и спорните въпроси. От такава гледна точка особено динамични са отношенията между България и КНР, които в годините на Студената война се определят от атмосферата в отношенията между КНР и СССР, а след края на глобалния идеологически и политически сблъсък, от прагматизма и реализма в позициите на двете държави с оглед бъдещото им в глобалната епоха.

Позицията на България по „корейския въпрос“ и отношенията на страната с двете корейски държави също е доста динамичен, но изключително превратен процес, преминаващ през различни фази на затопляне и охлаждане.

Що се отнася до отношенията между България и Япония, за да не повтаря друго изследване на автора, посветено изцяло на българо-японските отношения през втората половина на XX и началото на XXI в.², в настоящото изследване е засегнат единствено въпросът по какъв начин Япония вижда българския преход към демокрация и пазарна икономика, и какви са нейните предложения за модела на извършване на този преход. Тук отново основният концептуален въпрос, който се засяга, е за различните подходи и модели на социално-икономическо развитие и ключовите разлики между тях – тези в Европа (вкл. Източна Европа) и онези в региона на Източна Азия, чиято ефективност и успешно приложение дават основание да се говори за „източноазиатско чудо“, а оттам и за модел на догонващо пазарно развитие на страните от Източна Азия като цивилизационен феномен.³

В последната част на изследването се прави опит да се даде картината на съвременното състояние на отношенията между България и страните от Източна Азия, като се анализират перспективите за бъдещо развитие на тези отношения с

² Кандиларов, Е. България и Япония. От Студената война към XXI в. С., 2009.

³ Стефанов, Н. Моделът на догонващо пазарно развитие на страните от Източна Азия като цивилизационен феномен (http://www.kreconomy.narod.ru/page2_1.html)

оглед на все по-голямото значение на региона в съвременния свят.

Изследването е направено въз основа на разнообразни литературни и документални източници. Втората част на книгата, проследяваща двустранните отношения между България и страните от региона, е изградена почти изцяло въз основа на непубликувани документи от архива на МВНР и Централния държавен архив, където се съхраняват множество фондове, съдържащи ценна информация по разглежданите теми и проблеми.